

بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی: ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای

هاجر صالحی ده‌پادکانی^۱

دکتر رؤیا برادر^۲

دکتر سعید رضایی شریف‌آبادی^۳

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر کوچنده و ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای به منظور پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی این جامعه است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۶۰ نفر از دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی از دبیرستان دخترانه شبانه‌روزی مالک اشتر و آموزشگاه پسرانه شبانه‌روزی شهید بهشتی شهر شیراز می‌باشند. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته است. روش تحقیق پیمایشی توصیفی و روش آماری در این پژوهش آمار توصیفی است. بیشتر دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که نیاز به مطالب و موضوعات غیردرسی دارند و از میان مطالب و موضوعات غیردرسی، موضوعات فرهنگی و ورزشی را بیشتر از بقیه موضوعات مورد نیاز می‌دانند. در نهایت، با توجه به نیازهای اطلاعاتی بیان شده و نیز وسایل و تجهیزات موجود برای دسترسی به اطلاعات به ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش‌آموزان مورد مطالعه پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها

نیازهای اطلاعاتی، دانش‌آموزان، ایلات و عشایر، قشقایی، عمله، صفی‌خانی، خدمات کتابخانه‌ای.

مقدمه

توأم با کوچندگی یکی از متقدم‌ترین اشکال حیات اجتماعی است که از واپسین دوران شکل‌گیری زندگی اجتماعی انسان‌ها

جامعه مورد بررسی در این تحقیق جامعه عشایر کوچنده است. شیوه زندگی عشایر

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهرا samanta.salehi@gmail.com

۲. استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهرا rbradar@alzahra.ac.ir

۳. دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهرا rezaei@alzahra.ac.ir

آغاز گشته و با پشت سر گذاشتن فراز و فرودهای تاریخی تا به امروز استمرار پیدا کرده است. عشایر کوچنده ایران حدود ۲ در صد (۱۳۰۴۰۸۹ نفر) از جمعیت کل کشور را دربرمی‌گیرد (ظاهرنسب، ۱۳۸۶).

یکی از ویژگی‌های بارز جمعیتی جوامع گوناگون میزان سواد و پیشرفت تحصیلی و یکی از معیارهای عقب‌ماندگی اجتماعی پایین بودن میزان باسوادی و کتابخوانی است. از آنجا که محرومیت‌زدایی فراگیر در هر جامعه جز با آموزش درست و کسب مهارت و تخصص به منظور افزایش تولید بهره‌وری و مشارکت قشر تحصیلکرده و کارآمد در امور اجتماعی، سیاسی و اقتصادی به‌دست نمی‌آید؛ آموزش و پرورش عشایر سیار مسئولیت بزرگی را در قبال تعلیم و تربیت فرزندان این جامعه برعهده دارد. زیرا به‌هرحال سلامتی روحی و روانی و ارتقای معلومات و مهارت‌های علمی جوانان کشور، که جوانان عشایر هم جزئی از آنان می‌باشند، در پیشرفت یا عقب‌ماندگی جامعه سهم بسزایی دارد (ظاهرنسب، ۱۳۸۶).

هدف این پژوهش تلاش برای ارائه الگویی به منظور تأمین خدمات کتابخانه‌ای است که بتواند در کمک به آموزش و پرورش و دستیابی دانش‌آموزان عشایری به مواد اطلاعاتی نقش مؤثری ایفا کند. تأمین خدمات کتابخانه‌ای به‌عنوان بخشی از تلاش سامان‌یافته برای توسعه انسانی و همسو کردن تحول در جوامع کوچ‌نشین با برنامه‌های توسعه ملی می‌تواند مفید فایده باشد.

پیشینه پژوهش

مطالعه دربارهٔ عشایر، از قدیم‌ترین ایام مورد توجه بوده و در کتاب‌های جغرافیا و تاریخ شهرها و مناطق مختلف کشور و بعضی سفرنامه‌ها به چشم می‌خورد. عمدهٔ مطالعات محققان دربارهٔ این جمعیت بحث از خصوصیات ظاهری زندگی ایلی و شرح و بیان سنت‌ها و آداب و رسوم مردم است. ولی تاکنون تحقیقات چندانی در مورد بررسی نیازهای اطلاعاتی عشایر و تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای این قشر صورت نگرفته است. پژوهش‌هایی در زمینه‌های مشابه این زمینه صورت گرفته که به اختصار مرور می‌شود.

حقیقی‌طلب (۱۳۵۴) در پایان‌نامهٔ خود باعنوان «پیدایی و گسترش کتابخانه‌های روستایی در جهان و ایران» با هدف تهیهٔ رسالهٔ پژوهشی در باب پیدایی و گسترش کتابخانه‌های سیار در روستاهای ایران و جهان به مباحثی از قبیل اهمیت کتابخانهٔ سیار روستایی، خدمات کتابخانه‌های سیار، آمادگی‌های ذهنی و جهان‌بینی، سازمان و نیروی انسانی کتابخانهٔ سیار، وسایل ارتباط جمعی، شناخت مجموعهٔ کتابخانهٔ سیار، ارزشیابی اثرات آموزشی کتابخانه‌های سیار، و ویژگی‌های یادگیری و شیوهٔ کتاب‌رسانی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به روستاییان و عشایر پرداخته است. اسدی (۱۳۵۶)، در پایان‌نامه‌ای باعنوان «ارائهٔ الگویی برای گسترش خدمات کتابخانه در مناطق روستایی ایران» به ارائهٔ الگویی برای گسترش خدمات کتابخانه‌های روستایی

ایران، با توجه به نیازها و شرایط اجتماعی ایران می‌پردازد. نظام کتابخانه‌های روستایی ایران در مقایسه با نظام کتابخانه‌های روستایی آمریکا، هند، انگلیس، نروژ، جامائیکا، غنا، و روسیه شوروی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج بررسی نشان داد که در بیشتر کشورهای مورد بررسی توسعه خدمات کتابخانه‌های روستایی از سوی مقامات دولتی مرکزی (شهری) انجام شده است. وی معتقد است که الگوی پیشنهادی برای کتابخانه‌های روستایی باید از این خصوصیات برخوردار باشد: ۱) در دسترس اکثر مردم روستایی باشد؛ ۲) با شرایط و زندگی روزمره جامعه روستایی هماهنگ باشد؛ ۳) توزیع کتاب، فیلم، و مواد دیداری شنیداری به نحوی باشد که دسترس‌پذیری به آنها امکان‌پذیر باشد؛ ۴) دسترسی به آموزش همسان با دسترسی به کتابخانه باشد؛ ۵) نیروی انسانی مورد نیاز برای کتابخانه روستایی باید از آموزش لازم برخوردار باشد؛ و ۶) کتابخانه‌های روستایی باید دارای ابزارهای ارتباطی بیشتر با مردم باشند. قربانی (۱۳۸۰)، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها» با در نظر گرفتن هرم نیازهای مزلو و هدف‌های کلی نظام آموزش متوسطه، به ارائه الگویی از نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی پرداخته و سپس با استفاده از این الگو اولویت نیازهای اطلاعاتی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان را تعیین نموده است و به ارزیابی

توانایی مجموعه کتابخانه‌های دبیرستانی در برآوردن این نیازها پرداخته شده است. یافته‌های این پژوهش مشخص کرد که بین نظرات معلمان و دانش‌آموزان درباره نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین، نظرات دانش‌آموزان دبیرستانی درباره نیازهای اطلاعاتی آنها از جنس و ناحیه تحصیل آنها مستقل نیست و این متغیرها بر نظرات دانش‌آموزان تأثیر دارند. در ادامه، بررسی مجموعه کتابخانه‌های دبیرستانی مورد پژوهش نشان داد که بین اولویت نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان و توانایی مجموعه منابع این کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها، همخوانی وجود ندارد و منابع اطلاعاتی موجود در این کتابخانه تا حدود زیادی پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی مطرح شده توسط دانش‌آموزان نیست. کاظمی (۱۳۶۹)، در پایان‌نامه خود با عنوان «توانایی‌ها و ناتوانی‌های آموزش و پرورش عشایر از آغاز تا انقلاب اسلامی» ابتدا به معرفی ویژگی‌های زندگی عشایری می‌پردازد، سپس از آموزش و پرورش عشایری قبل و بعد از انقلاب؛ تأمین خدمات کتابخانه‌ای توسط آموزش و پرورش عشایری قبل از انقلاب؛ تأثیر آموزش و پرورش بر زندگی ایلی، اقتصاد ایلی، بهداشت ایلی، فرهنگ عشایر، و نگرش افراد ایلی؛ و ارتباط آموزش عشایر با مسئله اسکان و علل و عواملی که منجر به عدم موفقیت در ادامه کار تعلیمات عشایر بعد از انقلاب شد صحبت می‌کند. پاترسن^۴ (۱۹۹۲)، در پژوهشی که با

حمایت کتابخانه کنگره آمریکا به انجام رسیده و به شکل یک دستنامه می‌باشد، با عنوان «کتابخانه‌های قبیله‌ای: آموزش و رسیدگی به خدمات کتابخانه‌ای برای قبایل آمریکایی» درصدد است تا وضعیت خدمات‌رسانی به کتابخانه‌های قبایل بومی آمریکایی را بهبود بخشد و همکاری‌های بین کتابخانه‌ای را بین کتابخانه‌های قبیله‌ای گسترش و توسعه دهد. وی در پایان پژوهش خود فهرستی از مواد و دستورالعمل‌های خدمات‌رسانی را ارائه کرده است که می‌توانند در این کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار گیرند. آتاتی^۵ (۱۹۹۹)، در تحقیقی با عنوان «خدمات کتابخانه‌ای با استفاده از شتر برای چوپانان عشایری در کنیا» به استفاده از شتر برای اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات به شبانان عشایری در مناطق روستایی اشاره کرده است. دوری راه، عدم دسترسی به کتابخانه‌های عمومی و روستایی، پراکندگی روستاها، صعب‌العبور بودن راه‌ها و شرایط سخت آب و هوایی در کنیا، باعث شد کتابخانه ملی این کشور این طرح را در مناطقی از این کشور به اجرا گذارد. تعیین میزان کارایی استفاده از شتر در امر اطلاع‌رسانی به شبانان استان‌های شمال شرقی کشور کنیا، دریافت بهترین شیوه‌های ارائه خدمات اطلاعاتی از شبانان، طراحی روش‌های مناسب اطلاع‌رسانی و تعیین نوع و شکل اطلاعات برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی شبانان عشایری از اهداف اصلی این تحقیق به حساب می‌آید. وی در نهایت به این نتیجه رسیده است که حمل کتاب

توسط وسایل غیرموتوری (در اینجا استفاده از شتر به عنوان یک کتابخانه سیار) جایگزین مناسبی برای کتابخانه‌های دیگر است و همچنین یک وسیله مهم برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی شبانان عشایری به حساب می‌آید. در و آکروید^۶ (۲۰۰۱) در تحقیقی با نام «کتابخانه‌های قبیله‌ای: ایجاد پلی به شاخه دیجیتال» در مورد وضعیت کتابخانه‌های قبیله‌ای نیومکزیکو و اهمیت برخوردار بودن این کتابخانه‌ها از فناوری می‌گویند. آنها در سفری که با چند تن از کتابداران ایالت نیومکزیکو به کتابخانه‌های قومی داشتند به این نتیجه رسیدند که این کتابخانه‌ها از اهمیتی حیاتی برای جامعه استفاده‌کننده برخوردارند. در و آکروید و دیگر همکارانشان، یک سال با افراد پیر و جوان قبایل، که به کتابخانه‌های قومی نیومکزیکو مراجعه می‌کردند، در ارتباط بودند تا نیازهای اطلاعاتی این افراد را به خوبی بشناسند و با فرهنگ آنها و انتظاراتشان از فناوری آشنا شوند و بعد از آن برنامه‌ای با عنوان «دسترسی به فناوری برای آمریکایی‌های بومی» در کتابخانه‌های قبیله‌ای نیومکزیکو به اجرا گذاشتند.

با مرور تحقیقاتی که در قسمت پیشینه در ایران آورده شد بیشتر جای خالی بحث در زمینه بررسی نیازهای اطلاعاتی عشایر و یا تأمین خدمات کتابخانه‌ای خاص عشایر احساس می‌شود. همچنین در اکثر پژوهش‌های مورد استناد در پیشینه به تأثیر اطلاعات و فناوری ارتباطات در بهبود معیشت، موفقیت، و پیشرفت اجتماعی

جوامع محروم از اطلاعات اشاره شده که ضرورت پژوهش در زمینه تأمین خدمات کتابخانه‌ای، به منظور فراهم‌آوری دسترسی عشایر به اطلاعات را آشکارتر می‌سازد.

پرسش‌های اساسی تحقیق

- نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی چیست؟
- الگوی مناسب جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی چیست؟

اطلاعاتی مورد نیاز به دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی در محل زندگی‌شان.

- تعیین نیروی انسانی مناسب جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی.

- تعیین سازمان یا سازمان‌هایی که تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی را مورد حمایت قرار می‌دهند.

روش پژوهش

پژوهش از نوع کاربردی و روش آن پیمایشی توصیفی است.

جامعه آماری

کلیه دانش‌آموزان عشایر کوچنده طایفه عمله، تیره صفی‌خانی از یک دبیرستان دخترانه شبانه‌روزی عشایری با نام مالک اشتر و یک آموزشگاه شبانه‌روزی پسرانه عشایری با نام شهید بهشتی در شیراز به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شدند. از این دو مدرسه ۶۰ نفر متعلق به طایفه عمله، تیره صفی‌خانی می‌باشند که هر ۶۰ نفر به‌عنوان جامعه پژوهش انتخاب شدند.

ابزار تحقیق

در این تحقیق از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. پرسشنامه پس از طراحی و سنجش روایی آن در میان جامعه مورد

اهداف پژوهش

- تعیین نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی به منظور ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای.
- تعیین وضعیت کنونی دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی از نظر دسترسی به اطلاعات.

- تعیین مواد اطلاعاتی مورد نیاز دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی جهت رفع نیاز اطلاعاتی ایشان.

- تعیین تجهیزات و وسایل مورد نیاز دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی جهت دسترسی به اطلاعات.

- تعیین شیوه‌های امانت‌دهی مواد

بررسی به صورت کاغذی توزیع گردید. این پرسشنامه شامل ۱۴ سؤال بسته است.

و ۲۵ درصد از آنها در دوره پیش دانشگاهی به تحصیل اشتغال دارند.

پایایی و روایی ابزار تحقیق

با توجه به اینکه پایایی در مورد خصیصه‌هایی مورد بحث قرار می‌گیرد که جنبه غیرعینی داشته باشد و از آنجا که سؤالات این پرسشنامه همه جنبه عینی دارد و خصیصه ذهنی یا غیرعینی را مورد سنجش قرار نمی‌دهد، به پاسخ‌های داده شده می‌توان اطمینان کرد و نیاز به تعیین پایایی نیست. برای اطمینان از روایی ابزار پژوهش از نظرات استادان راهنما و مشاور و سه نفر از اعضای هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده علوم تربیتی دانشگاه الزهرا و دو متخصص آمار استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

با توجه به اولین پرسش اساسی این پژوهش مبنی بر «نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی چیست؟» برمبنای نظرات اکثریت دانش‌آموزان مورد مطالعه، منابع مورد نیاز برای مطالعه دانش‌آموزان به دو بخش منابع درسی و غیردرسی قابل تقسیم است و نیاز به برخورداری از منابع و مطالب غیردرسی بیشتر احساس می‌گردد و در میان مطالب و موضوعات غیردرسی، موضوعات فرهنگی، ورزشی، اجتماعی، مذهبی، و سیاسی به ترتیب اولویت اهمیت قرار دارد.

شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

در بخش توصیف جامعه آماری و شناسایی ویژگی‌های آن از آمار توصیفی (فراوانی و درصد) و از نرم‌افزار اکسل استفاده شده است. به عبارت دیگر، در این بخش گردآوری داده‌های گردآمده با تنظیم جداول توزیع فراوانی خلاصه شده و با کمک نمودار نمایش داده می‌شوند.

جدول ۱. توزیع فراوانی آزمودنی‌های مورد مطالعه برحسب نیاز اطلاعاتی آزمودنی‌ها به موضوعات درسی و غیردرسی

موضوعات	فراوانی	درصد فراوانی
درسی	۲۳	۳۸/۳
غیردرسی	۳۷	۶۱/۷
تعداد کل	۶۰	۱۰۰

جدول ۲. توزیع فراوانی آزمودنی‌های مورد مطالعه برحسب نیاز اطلاعاتی آزمودنی‌ها به موضوعات غیردرسی

موضوعات غیردرسی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
مذهبی	۱۹	۱۵/۹۶	۱۵/۹۶
اجتماعی	۲۳	۱۹/۳۲	۳۵/۲۸
ورزشی	۲۸	۲۳/۵۲	۵۸/۸
سیاسی	۱۷	۱۴/۲۸	۷۳/۰۸
فرهنگی	۳۲	۲۶/۸۹	۱۰۰
تعداد کل	۱۱۹	۱۰۰	

ویژگی‌های جمعیت‌شناسی

دامنه سنی آزمودنی‌های مورد مطالعه بین ۲۰-۱۴ سال می‌باشد و اکثریت آزمودنی‌های مورد مطالعه ۱۵ ساله هستند. ۶۰ درصد آزمودنی‌های مورد مطالعه دختر و ۴۰ درصد آنها پسر هستند. ۷۵ درصد از آزمودنی‌های مورد مطالعه در پایه‌های اول تا سوم دبیرستان

محقق از جمع‌بندی کلیه یافته‌های پژوهش در پاسخ به دومین پرسش اساسی تحقیق مبنی بر اینکه «الگوی مناسب جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی چیست؟» استفاده کرده است.

جمع‌بندی تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

مرور پیشینه محدود پژوهش نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی در حوزه بررسی نیازهای اطلاعاتی عشایر کوچنده و تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای این قشر صورت نگرفته است. بنابراین، یافته‌های این پژوهش به‌عنوان نخستین پژوهش در این حوزه می‌تواند در پژوهش‌های گسترده‌آتی راهگشا باشد.

منابع مورد نیاز برای مطالعه دانش‌آموزان به دو بخش منابع درسی و غیردرسی قابل تقسیم است. با توجه به نظر اکثر دانش‌آموزان، نیاز به برخورداری از منابع و مطالب غیردرسی بیشتر احساس می‌گردد. شاید بتوان دلیل عمده آن را کمبود منابع اطلاعاتی در زمینه منابع غیردرسی مناسب برای این دانش‌آموزان در کتابخانه‌های مدارس دانست. از دیدگاه دانش‌آموزان مورد مطالعه، در میان مطالب و موضوعات غیردرسی، موضوعات فرهنگی، ورزشی، اجتماعی، مذهبی، و سیاسی به ترتیب اولویت اهمیت قرار دارد.

در هر کتابخانه‌ای، کتابدار به‌عنوان مهم‌ترین نیروی انسانی جذب کاربران به سمت منابع اطلاعاتی محسوب می‌شود. همگرایی ویژگی‌ها و خصوصیات یک

کتابدار با آنچه که در نظر کاربران مهم محسوب می‌گردد، می‌تواند دروازه‌ای برای مراجعه دوباره به کتابخانه و استفاده از منابع آن باشد. کتابخانه مورد نیاز دانش‌آموزان مورد مطالعه کتابخانه‌ای است که کتابدار آن، بنا به نظر دانش‌آموزان، از نظر معلومات عمومی در سطح بالایی باشد و از نظر قدرت انتخاب، یا به عبارت بهتر مجموعه‌سازی، متناسب با نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان عمل کند و به اخلاق حرفه‌ای پایبند باشد. در کتابخانه مدرسه دانش‌آموزان مورد مطالعه، فردی به‌عنوان کتابدار به فعالیت مشغول است، اما رضایت دانش‌آموزان در مورد برآورده شدن نیاز اطلاعاتی آنان از سوی کتابخانه و کتابدار مدرسه در پاسخگویی به سؤالات در حد متوسط است. این مشکل را می‌توان از دو جنبه مورد نظر قرار داد: ۱) کتابدار معلومات کافی درباره ارائه خدمات به دانش‌آموزان را نداشته است، و ۲) منابع اطلاعاتی فراهم شده با توجه به بودجه کتابخانه و عدم شناخت نیاز کاربران توسط کتابدار، نتوانسته رضایت آنها را جلب نماید.

از دیدگاه دانش‌آموزان مهم‌ترین خصوصیت یک کتابخانه خوب، قابل دسترس بودن آن است، درحالی‌که آنها در محل زندگی خود در قشلاق و بیلاق از وجود کتابخانه بی‌بهره بوده‌اند.

در مجموعه‌سازی برای هر نوع کتابخانه مواد و منابع اطلاعاتی باید متناسب با نیاز و استفاده مراجعه‌کنندگان به آن کتابخانه تأمین گردد. بنابر اظهار نظر دانش‌آموزان مورد مطالعه، کتاب، نوار کاست، اینترنت، روزنامه،

نشریه، و لوح فشرده آموزشی (به ترتیب اولویت) مورد نیاز آنهاست که به این ترتیب کتابدار این نوع کتابخانه‌ها باید به اولویت منابع مطرح شده و نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر توجه نماید. برای استفاده از بعضی از این مواد و منابع اطلاعاتی مانند لوح فشرده، نوار کاست، و اینترنت باید از تجهیزات و وسایلی مانند کامپیوتر و ضبط صوت برخوردار بود. طبق اظهار نظر دانش‌آموزان مورد مطالعه، دستگاه ضبط و پخش نوار کاست از میزان استفاده بالایی برخوردار است. بنابراین، نوار کاست برای این دانش‌آموزان در محل زندگی‌شان قابل استفاده است، ولی به دلیل اینکه در محل زندگی (چادر) امکان دسترسی به اینترنت فراهم نیست، کتابخانه باید چند دستگاه کامپیوتر، به نسبت جمعیت کل دانش‌آموزان عشایر کوچنده، در اختیار داشته باشد تا دانش‌آموزان بتوانند در کتابخانه از اینترنت بهره‌جویند.

هر تیره دارای بیلاق و قشلاق مشخصی است. بنابراین، بهره‌گیری از امکانات پست و مخابرات در منطقه بیلاقی و قشلاقی نیز باید برای همه بنکوه‌های یک تیره یکسان باشد. ولی یافته‌ها نشان می‌دهد که همه دانش‌آموزان این تیره در بهره‌گیری از امکانات پست و مخابرات در منطقه بیلاقی و قشلاقی با هم یکسان نیستند. این امر می‌تواند حاکی از پراکندگی چادرهای بنکوه‌های این تیره باشد. با وجود این، اکثر دانش‌آموزان مورد مطالعه

اظهار کرده‌اند که در منطقه بیلاقی از دسترسی به امکانات پست و مخابرات بی‌بهره‌اند، ولی در منطقه قشلاقی به اداره پست و مخابرات دسترسی دارند.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل یافته‌ها و مرور پیشینه‌ها، جهت بهینه‌سازی وضعیت آزمودنی‌های مورد مطالعه، از نظر دسترسی به اطلاعات، الگویی پیشنهاد می‌شود که شامل موارد زیر است:

۱. حمایت سازمانی و نیروی انسانی

با توجه به عدم کتابخانه در منطقه بیلاقی و قشلاقی^۷ محل زندگی دانش‌آموزان مورد مطالعه پیشنهاد می‌شود که کتابخانه‌ای عمومی، با حمایت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل پست استان فارس، اداره کل مخابرات استان فارس، اداره کل آموزش و پرورش عشایر استان فارس، اداره کل امور عشایر استان فارس، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، و نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در این دو منطقه دایر شود.

کتابدار این کتابخانه به نظر دانش‌آموزان شخصی است که خصوصیت عمده‌اش توانایی تهیه کتاب و دیگر مواد اطلاعاتی مناسب و داشتن اطلاعات عمومی بالاست. شخصی که دانش‌آموزان وقتی نیاز اطلاعاتی‌شان را بازگو کنند، بتواند متناسب با نیاز اطلاعاتی آنها مواد اطلاعاتی تهیه کند و به خوبی پاسخگوی نیاز اطلاعاتی آنان باشد. محقق توصیه می‌کند:

• کتابداری با حداقل مدرک کارشناسی

۷. اکثریت خانوارهای تیره صفی‌خانی از طایفه عمله بیلاقشان اطراف آبادی سده، دهستان چهاردانگه، بخش مرکزی، شهرستان اقلید، استان فارس و قشلاقشان آبادی‌های نوجین و خانی یک، دهستان فراشبند، بخش فراشبند، شهرستان فیروزآباد، استان فارس می‌باشد.

کتابداری برای این کتابخانه در نظر گرفته شود که مسلط به فرهنگ عشایر کوچنده باشد و ترجیحاً از میان ایل انتخاب شود؛

• مسلط به همهٔ فعالیت‌های مربوط به مجموعه‌سازی کتابخانه باشد. یعنی انتخاب مواد مناسب با نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان، فراهم‌آوری امکان دستیابی دانش‌آموزان به مواد اطلاعاتی مورد نیاز و ارزشیابی مواد به منظور زنده و روزآمد نگه داشتن مجموعه (سینایی، ۱۳۷۸، ص ۴)؛

• دارای روابط عمومی بالا برای برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان و پاسخگویی بهینه به نیاز اطلاعاتی ایشان باشد و به اخلاق حرفه‌ای خود بسیار متعهد و پایبند باشد؛ و

• دارای اطلاعات عمومی بالا باشد.

۲. مجموعه‌سازی

آزمودنی‌های مورد مطالعه به موضوعات غیردرسی، و از میان موضوعات غیردرسی بیشتر به موضوعات فرهنگی و ورزشی احساس نیاز می‌کنند. این درحالی است که درصد بالایی از این دانش‌آموزان نیز دارا بودن کتاب‌ها با موضوعات متنوع را از خصوصیات برتر یک کتابخانهٔ خوب می‌دانند. بنابراین، توصیه می‌شود در انتخاب و تهیهٔ کتاب به منظور مجموعه‌سازی این کتابخانه به تنوع موضوعی کتاب‌ها اهمیت داده شود و در عین حال سهم بیشتری به موضوعات فرهنگی و ورزشی اختصاص داده شود.

توصیه می‌شود کتاب، نوارهای کاست آموزشی و یا قصه‌های مخصوص نوجوانان،

روزنامه، نشریه، و لوح فشردهٔ آموزشی در مجموعهٔ منابع اطلاعاتی کتابخانه جای داده شود و سهم بیشتری به کتاب و نوار کاست تعلق گیرد. با توجه به اینکه اکثر دانش‌آموزان اظهار کرده‌اند که دارای تلفن همراه هستند پیشنهاد می‌شود کتاب‌های صوتی و دیجیتالی و فیلم‌های آموزشی که می‌توانند بر روی تلفن همراه بارگذاری شود، در مجموعهٔ منابع اطلاعاتی این کتابخانه جای داده شود. از آنجا که همهٔ تلفن‌های همراه این قابلیت را ندارند توصیه می‌شود چند دستگاه تلفن همراه که کتاب‌های صوتی و دیجیتالی بر روی آنها قابل بارگذاری هستند برای امانت به دانش‌آموزان در مجموعهٔ تجهیزات این کتابخانه‌ها گنجانده شود. همچنین، به منظور برقراری دسترسی افراد به اینترنت چند دستگاه کامپیوتر، به نسبت جمعیت کل دانش‌آموزان عشایر کوچندهٔ ایل مورد بررسی تهیه شود تا دانش‌آموزان بتوانند در کتابخانه به اینترنت متصل شوند. با توجه به اینکه بسیاری از کتاب‌ها در شبکهٔ وب به صورت الکترونیکی وجود دارد، توصیه می‌شود چند دستگاه کتابخوان الکترونیکی^۸ نیز برای امانت به دانش‌آموزان در مجموعهٔ تجهیزات این کتابخانه قرار داده شود تا دانش‌آموزان بتوانند به سهولت کتاب‌های الکترونیکی را در محل زندگی‌شان (چادر) مطالعه نمایند.

۳. حفاظت و نگهداری

برای بالا بردن عمر کتاب‌ها توصیه می‌شود کتاب‌ها به روش علمی صحافی شوند.

همچنین خورجین‌ها و کیسه‌های مخصوص حمل کتاب‌ها و دیگر مواد اطلاعاتی طوری طراحی شوند که در هنگام برف و باران، آب به داخل آنها نفوذ نکند. از همه مهم‌تر، به جلد کتاب و یا دیگر مواد اطلاعاتی، برگه یا برچسبی چسبانده شود که توصیه‌های لازم برای استفاده بهتر از آن ماده اطلاعاتی و حفظ آن را به دانش‌آموز یادآوری کند.

۴. اشاعه اطلاعات

بیشتر دانش‌آموزان به کتابخانه‌ای نیاز دارند که همیشه در دسترس باشد. برای اینکه کتابخانه در دسترس باشد لازم است شرکت مخابرات استان فارس دو یا سه خط تلفن به کتابخانه واگذار کند تا دانش‌آموزان بتوانند از طریق تلفن ثابت، همگانی، و تلفن همراه با کتابخانه در تماس باشند.

توصیه می‌شود این کتابخانه با سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، به منظور تهیه برنامه‌های مخصوص معرفی کتاب و اطلاع‌رسانی در زمینه علاقه‌مندی‌های عشایر کوچنده ایران همکاری‌های لازم را به عمل آورد.

پیشنهاد می‌شود به منظور پاسخگویی بهتر به نیازهای اطلاعاتی آزمودنی‌های مورد مطالعه، کارگاه‌های آموزشی متناسب با نیاز اطلاعاتی این دانش‌آموزان در کتابخانه دایر شود.

همچنین لازم است شاخه‌ای از اداره پست استان فارس در این کتابخانه حضور فعال داشته باشد تا مواد اطلاعاتی مورد نیاز دانش‌آموزان عشایری از نزدیک‌ترین اداره پست یا مخابرات و یا دفتر آی.سی.تی. به

محل زندگی (چادر) دانش‌آموزان مورد مطالعه رسانده شود. نحوه دقیق کار به این شکل است که دانش‌آموز عشایری با تلفن کتابخانه تماس حاصل می‌کند و یا به کتابخانه مراجعه کرده نیاز اطلاعاتی خود را بازگو می‌نماید، کتابدار متناسب با نیاز اطلاعاتی دانش‌آموز مواد اطلاعاتی مناسب را تهیه می‌کند و به پست کتابخانه می‌سپارد تا آن را به نزدیک‌ترین اداره پست و مخابرات و یا دفتر آی.سی.تی.

مناطق بیلاقی و قشلاقی زندگی عشایری برساند. لازم است ساعات کار کتابخانه با ساعات کار مراکز پستی هماهنگی داشته باشد. اکثر آزمودنی‌های مورد مطالعه در محل زندگیشان، در قشلاق، دارای امکانات پست و مخابرات هستند؛ بنابراین، می‌توان مواد اطلاعاتی مورد نیاز را به اداره پست و یا مخابرات محل زندگیشان در قشلاق پست کرد و از آنجا نیز تحویل گرفت. برای رساندن مواد اطلاعاتی به بیلاق، که از اداره پست و مخابرات بی‌بهره‌اند و همچنین مسیر کوچ، به این شیوه اقدام می‌شود که مواد اطلاعاتی مورد نیاز به نزدیک‌ترین دهستان یا آبادی دارای اداره پست یا مخابرات و یا دفتر آی.سی.تی. است، رسانیده می‌شود تا دانش‌آموزان بتوانند مواد اطلاعاتی درخواستی‌شان را از آنجا تحویل بگیرند و به آنجا تحویل دهند.

مطابق اطلاعات به‌دست آمده از اداره کل امور عشایر استان فارس، اکثر خانوارهای تیره صفی‌خانی معمولاً از مکان‌هایی که در ذیل نام برده می‌شوند در هنگام کوچ می‌گذرند: نوجین و خانی یک فراشبند، موسقان، بالاده، کهمره سرخی (مسیر شیراز - کازرون)،

کارخانه سیمان شیراز، دو کوهک، دوراهی بیضا (مسیر شیراز - سپیدان)، تنگ خیاره، روستای کوشک بیضا (مسیر سد درودزن)، روستای درودزن، دشت چاهو، دشت بکان، گردنه میخقلو، سده، رودخانه سفید، و بند بهرام.

جدول ۳. وجود ادارات پست و مخابرات و مراکز آی.سی.تی.

در مسیر کوچ

دفتر آی.سی.تی.	اداره مخابرات	اداره پست	
*	*	*	نوجین
*	*	*	خانی یک
*			بالاده
*			دوکوهک
*	*	*	کوشک بیضا
*			درودزن
*	*	*	دشت بکان
*	*	*	سده

منبع: اداره کل پست و مخابرات استان فارس

می‌باشد. بنابراین، کسانی که در مسیر کوچ و یا بیلاق و قشلاق محل زندگیشان از امکانات پست و مخابرات بهره‌مند نیستند می‌توانند از نزدیک‌ترین روستا و آبادی به محل زندگیشان (چادر) که دارای دفتر آی.سی.تی. و یا اداره پست و مخابرات است، مواد اطلاعاتی درخواستی را تحویل بگیرند و به همانجا تحویل دهند.

نتیجه گیری

جامعه عشایری ایران بیش از ۲ درصد جمعیت کل کشور را تشکیل می‌دهد و این جمعیت مولدترین و خودکفاترین بخش جامعه است (سهرابی، ۱۳۷۳، ص ۲۲۸).

با توجه به اینکه دسترسی آزاد به افکار و اطلاعات - به‌عنوان یک شرط لازم برای وجود شهروندان مسئول - به اندازه اصول آزادی و برابری و حقوق بشر ضروری و اساسی است (ایستوود، ۱۹۶۷، ص ۴۴) و برای استمرار سوادآموزی استفاده از مواد و منابع کتابخانه‌ای الزامی و حتی تنها راه چاره است. بر طبق بررسی‌های انجام شده تاکنون در زمینه نیازهای اطلاعاتی عشایر و یا تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای آنها، تحقیقات چندانی در ایران صورت نگرفته است و سعی پژوهشگر بر آن بوده تا با توجه به نیازهای اطلاعاتی بیان شده از طریق پرسشنامه و نیز وسایل و تجهیزات موجود برای دسترسی به اطلاعات به ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش‌آموزان مورد مطالعه پرداخته شود.

مطابق اطلاعات به‌دست آمده از اداره کل پست و اداره کل مخابرات استان فارس از مکان‌هایی که در بالا ذکر شد نوجین و خانی یک دارای اداره پست و مخابرات و دفتر آی.سی.تی.، بالاده دارای دفتر آی.سی.تی.، دوکوهک دارای دفتر آی.سی.تی.، روستای کوشک بیضا دارای اداره پست و مخابرات و دفتر آی.سی.تی.، روستای درودزن دارای دفتر آی.سی.تی.، دشت بکان دارای اداره پست و مخابرات و دفتر آی.سی.تی. و آبادی سده دارای اداره پست و مخابرات و دفتر آی.سی.تی.

منابع

- ۴۳-۲۷.
۷. کاظمی، سلطانه‌لی. «توانایی‌ها و ناتوانی‌های آموزش و پرورش عشایر از آغاز تا انقلاب اسلامی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه شیراز، ۱۳۶۹.
8. Atuti, R. M. "Camel library service to nomadic pastoralists: The Kenyan Scenario". 1999. [on-line]. Available: <http://ifl.sagepub.com>
9. Dorr, J; Akeroyd, R. "New Mexico tribal libraries: Bridging the digital divide, computers in libraries." 2001. [on-line]. Available: http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-10249791_ITM
10. Eastwood, C.R. *Mobile libraries and other public library transport*. London: Association of Assistant Libraries, 1967.
11. Patterson, L. *Tribal library procedures manual :Training and assistance for Indian library services*. Norman, Oklahoma: The University of Oklahoma. 1992. [on-line]. Available: <http://www.library.ubc.ca/xwi7xwa/Trailsman.pdf>
۱. اسدی، یحیی. «ارائه الگویی برای گسترش خدمات کتابخانه در مناطق روستایی ایران». پایان‌نامه دکتری دانشگاه ایندیانا، امریکا، ۱۳۵۶. نقل در: صدیق بهزادی، ماندانا. *چکیده‌نامه‌های پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹.
۲. حقیقی‌طلب، داریوش. «پیدایی و گسترش کتابخانه‌های روستایی در جهان و ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه شیراز، ۱۳۵۴.
۳. سهرابی، علی. *آموزش و پرورش عشایر ایران*. شیراز: دانشگاه شیراز، نشر پدیده، ۱۳۷۳.
۴. سینایی، علی. *مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها (ج ۱)*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۷۸.
۵. ظاهرنسب، اسد (گردآورنده). *برنامه آموزش و پرورش عشایر در سال تحصیلی ۸۶-۸۷*: با گذری اجمالی بر فعالیت‌های انجام گرفته از سال ۱۳۷۹-۱۳۸۶. شیراز: عسلی‌ها، ۱۳۸۶.
۶. قربانی، ولی. «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دوره چهارم، ۱ (۱۳۸۰):

تاریخ تأیید: ۱۳۸۹/۲/۲۶

